

Nr 43.

Ankom till riksdagens kansli den 10 mars 1942 kl. 12 m.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag för budgetåret 1942/43 till bidrag till ljus- och vedkassorna vid de allmänna läroverken m. m.
(2:a avd.)

I propositionen nr 1 har Kungl. Maj:t under åttonde huvudtiteln (punkt 121 av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 3 januari 1942) föreslagit riksdagen att, i avbidan på den proposition i ämnet, som kunde varda riksdagen förelagd, beräkna för budgetåret 1942/43 till Allmänna läroverken: Bidrag till ljus- och vedkassorna m. m. ett förslagsanslag av 500,000 kronor.

Sedermåra har Kungl. Maj:t i propositionen nr 50, under åberopande av bilagt utdrag av statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 6 februari 1942, föreslagit riksdagen att *dels* medgiva, att det belopp å högst 45,000 kronor av det för budgetåret 1941/42 anvisade förslagsanslaget till Allmänna läroverken: Bidrag till ljus- och vedkassorna m. m., vilket, efter Kungl. Maj:ts beprövande, må användas såsom bidrag till nedbringande för samtliga lärjungar av avgifterna till nämnda kassor i sådana fall, då berörda avgifter kunna anses alltför tyngande, må, med iakttagande av vad departementschefen anført, i erforderlig mån överskridas; *dels ock* till Allmänna läroverken: Bidrag till ljus- och vedkassorna för budgetåret 1942/43 anvisa ett förslagsanslag av 570,000 kronor.

Enligt gällande läroverksstadga, § 217, skall varje allmänt läroverk äga en ljus- och vedkassa, varur skola bestridas, bland annat, kostnaderna för belysning, uppvärmning och renhållning av läroverkets lokaler. Dessa kassors huvudsakliga inkomst är en terminsavgift, som av lokalstyrelsen på rektors förslag fastställas i mån av behov till lika belopp för varje lärjunge. Beloppet må dock icke utan skolöverstyrelsens medgivande fastställas till högre belopp än 25 kronor.

Sedan läsåret 1928/1929 kunna obemedlade och mindre bemedlade lärjungar befrias från, respektive erhålla nedsättning i avgifterna till ljus- och vedkassorna. De belopp, som till följd härav frångå dessa kassor, ersättas av

statsmedel. Ifrågavarande ersättningar utbetalas av vederbörande länsstyrelse respektive statskontoret på rekvisition av rektor.

Sedan år 1918 har riksdagen vidare varje år anslagit medel till nedbringande för samtliga lärjungar av avgifterna till nämnda kassor i sådana fall, då berörda avgifter kunna anses alltför tyngande. Sedan år 1921 har denna övre gräns för avgifternas storlek ansetts böra ligga vid 25 kronor.

Sistnämnda del av anslaget har de senaste budgetåren successivt höjts från 7,000 kronor för budgetåret 1931/32 till 45,000 kronor för innevarande budgetår. Anslaget i dess helhet är för innevarande budgetår uppfört med 500,000 kronor. Anslagsbelastningen utgjorde under budgetåret 1931/32 omkring 288,000 kronor och har därefter oavbrutet stegrats till omkring 461,000 kronor för budgetåret 1939/40 och omkring 613,000 kronor för budgetåret 1940/41.

Kungl. Maj:ts förslag innebär *dels*, att den del av anslaget för innevarande budgetår, som avsetts för nedbringande av terminsavgifterna i de fall då dessa kunna anses alltför höga, skulle få överskridas med erforderligt belopp, varvid dock förordats en höjning av den övre gränsen från 25 till 30 kronor, *dels ock* vidtagande i besparingssyfte av en omläggning för nästa budgetår av statens bidrag till förevarande ändamål.

Den av departementschefen förordade omläggningen av statsbidraget innebär, förutom höjning av den högsta avgiftsgränsen till 30 kronor, att det särskilda bidraget till befrielse från eller nedsättning i terminsavgifterna skulle slopas. Innan statsbidrag utginge, borde i första hand uttagas full terminsavgift av de fullt betalande lärjungarna. Förslag härom har framställts av *besparingsberedningen* men avstyrkts av *skolöverstyrelsen*, som anfört, bland annat:

Det syntes kunna hävdas, att endast de nuvarande krisförhållandena hindrat ett förverkligande av tanken på att slopa terminsavgifterna vid de allmänna läroverken. Icke minst med tanke härpå hyste överstyrelsen en viss tveksamhet inför den nu uppkomna frågan om att ytterligare höja terminsavgifterna. Denna tvekan gällde dock mindre höjningen av terminsavgifterna i och för sig — då det ju finge anses rimligt, att den enskilde medborgaren i kristider finge vidkännas relativt större uppoffringar — än omläggningen av en mångårig praxis därhän, att vissa bättre situerade föräldrar och målsmän i realiteten skulle komma att åläggas extra utgifter till förmån för vissa andra ekonomiskt något sämre rustade — utgifter som tidigare bestritts av samtliga skattebetalare. Besparingsberedningens förslag innebure ju, att den lindring, som mindre bemedlade elever nu erhöle, skulle vinnas på de mer eller mindre väl-situerade kamraternas bekostnad, icke genom att staten trädde hjälpande emellan.

Enligt överstyrelsens mening torde det redan med hänsyn till utgifternas mera rättvisa fördelning vara lämpligast, att tillskottet för de mindre bemedlade elevernas räkning utginge av statsmedel och icke av enskilda medel. Bestämmandet av vilka lärjungar som skulle åtnjuta nedsättning i eller befrielse från avgifter vore en ofta ytterst vanskelig och

grannlaga uppgift, varför de ökade utgifterna kunde befaras drabba de berörda målsmännen i någon mån godtyckligt. Gränsen mellan mindre bemedlade elever och andra vore ofta flytande. Komme avgifterna för helt eller delvis betalande elever att höjas, kunde man också förutse, att lokalstyrelserna komme att i större utsträckning än förut bevilja befrielser och nedsättningar, varför statsverkets besparing kunde bli tämligen illusorisk. Spörsmålet hade även en socialpolitisk sida, vilken knappast torde kunna förbises och vilken kraftigt underströkes i åtskilliga av de yttranden över besparingsberedningens förslag, som inkommit till överstyrelsen.

Av anförda skäl och med särskilt framhävande av att det här icke gällde en verklig besparing — vilken ju endast kunde vinnas genom en utgiftsminskning — utan endast en ur samhällsekonomisk synpunkt knappast önskvärd överflyttning av utgifter från en kategori av målsmän till en annan, avstyrkte överstyrelsen det av besparingsberedningen framförda förslaget om slopande av det statsbidrag, som för närvarande utginge för befrielseerna från och nedsättningarna i terminsavgifterna till ljus- och vedkassan.

Departementschefen, som tillstyrkt en höjning av den övre gränsen för terminsavgifterna till ljus- och vedkassan till 30 kronor, har beträffande besparingsberedningens förslag anfört bland annat:

Vid bestämmandet av terminsavgifterna till ljus- och vedkassan vid ett allmänt läroverk tillgår det för närvarande så, att lokalstyrelsen räknar ut hur stor avgift som skulle falla på envar av lärjungarna under förutsättning, att alla kunde betala lika mycket. Därefter beviljas nedsättning i eller befrielse från den sålunda bestämda avgiften för mindre bemedlade och obemedlade lärjungar. De avgifter, respektive delar därav, som till följd härav frångå ljus- och vedkassan, betalas av statsverket. Besparingsberedningens förslag innebär, att i stället de betalande eleverna skulle svara för de belopp, varmed staten sålunda bidrager, varvid dock staten skulle garantera, att de fullt betalandes avgifter icke skulle behöva överstiga ett visst belopp. För närvarande går denna maximigräns vid 25 kronor. I de fall, då denna gräns måst överskridas, har staten hittills svarat för det överskjutande beloppet. Under åren 1918—1922, då bränslekostnaderna voro onormalt höga, bidrog staten till sänkande av avgifterna med ansevärliga belopp. Under åren 1923—1939 erfordrades för ändamålet endast relativt obetydliga belopp. Det nuvarande krisläget synes emellertid framtvinga ett statsingripande av ungefär samma omfattning som för 20 år sedan.

Vid tillämpande av 30-kronorsgränsen, på sätt jag förordat, men utan accepterande av besparingsberedningens förslag om slopande av det särskilda statsbidraget till kassorna för avgiftsbefrielser eller -nedsättningar, skulle anslagsbehovet för nästa budgetår enligt överstyrelsens beräkning kunna uppskattas till 868,000 kronor eller i runt tal 870,000 kronor, vilket skulle innebära en anslagshöjning med 370,000 kronor. Med 25-kronorsgränsen bibehållen skulle anslagsbehovet ha uppgått till 950,000 kronor. Ett med 80,000 kronor minskat anslagsbehov vinnes alltså på denna väg. Därest tillika besparingsberedningens förslag godtages, skulle enligt skolöverstyrelsens beräkning vinnas en minskning av anslagsbelastningen med ytterligare omkring 300,000 kronor; anslaget för nästa budgetår beräknas sålunda vid bifall till besparingsberedningens förslag till 570,000

kronor. Skolöverstyrelsen har likväl av principiella skäl motsatt sig detta förslag, bland annat enär överstyrelsen icke ansett skäligt att målsmännen skulle betungas med utgifter, vilka enligt hittills tillämpad praxis åvilat statsverket. Jag kan för min del icke i nuvarande statsfinansiella läge tillmäta denna synpunkt avgörande betydelse. Den av besparingsberedningen förordade utvägen synes mig även ägnad att i viss grad utjämna den orättvisa, som kan sägas ligga däri, att terminsavgifterna vid de allmänna läroverken på skilda orter utgå med olika belopp. Vid bifall till besparingsberedningens förslag torde nämligen med nuvarande höga bränslekostnader avgifterna till ljus- och vedkassan näppeligen komma att i allmänhet nämnvärt understiga 25 kronor för termin utan torde snarare komma att närma sig 30 kronor.

En förutsättning för biträdande av besparingsberedningens förslag är dock, att staten ikläder sig garanti för att avgifterna icke skola behöva överstiga ett visst maximum, eller i enlighet med vad jag förut förordat 30 kronor. Vad som skulle behöva uttagas av de fullt betalande eleverna utöver detta belopp torde alltså böra bestridas av statsmedel liksom sedan år 1921 varit fallet med vad som överskjutit en maximigräns av 25 kronor.

Till stöd för besparingsberedningens förslag kan även anföras den omständigheten att det sedan länge ansetts önskvärt att beträffande de allmänna läroverken övergå till det vid statsinstitutioner i allmänhet tillämpade systemet med särskilda omkostnadsanslag, från vilket samtliga expensutgifter bestridas. Tillämpat på de allmänna läroverken skulle detta system i princip innebära ljus- och vedkassornas upphörande och statens övertagande av dessas utgifter. Härvid komme lärjungarnas avgifter att inlevereras direkt till statsverket och fastställas till lika belopp för alla läroverk, oavsett expenskostnadernas storlek vid de skilda läroverken. Med ett dylikt system komme givetvis de av överstyrelsen anförda invändningarna att förfalla. Systemet torde även ur budgetär synpunkt vara att förorda framför det nu tillämpade. Jag anser därför önskvärt, att en utredning kommer till stånd rörande möjligheterna för och verkningarna av en övergång för de allmänna läroverkens vidkommande till ett dylikt system för bestridande av expenskostnaderna. Jag har för avsikt att föranstalta om en dylik utredning, vilken torde böra bedrivas så skyndsamt, att dess resultat kan föreligga till övervägande i samband med anslags-äskandena för de allmänna läroverken för budgetåret 1943/44.

Jag förordar alltså för egen del besparingsberedningens förslag, kombinerat med en höjning av terminsavgifternas maximigräns till 30 kronor. Denna förändring kan av praktiska skäl icke genomföras förrän från och med nästa budgetår. I enlighet med överstyrelsens kalkyler, varemot jag icke funnit anledning till erinran, torde vid bifall härtill såsom bidrag till ljus- och vedkassorna vid de allmänna läroverken för nästa budgetår böra anvisas ett förslagsanslag av 570,000 kronor, vilket i förhållande till det tidigare i statsverkspropositionen beräknade beloppet innebär en anslagshöjning med 70,000 kronor. Härvid förutsättes, att anslaget i dess helhet skall disponeras till nedbringande på sätt jag förordat av terminsavgifterna till ljus- och vedkassorna för fullt betalande lärjungar till högst 30 kronor. Det torde böra ankomma på skolöverstyrelsen att besluta angående det belopp, som i enlighet härmed må utgå till varje ifrågakommande läroverk. Läroverkens byggnadsfonder torde från och med nästa budgetår icke böra anlitas för bestridande av utgifter, som ankomma på ljus- och vedkassorna.

Utskottet har icke velat motsätta sig bifall till Kungl. Maj:ts ifrågasvarande förslag, vilket betingats av de för närvarande rådande krisförhållandena. I likhet med departementschefen anser emellertid utskottet önskvärt, att en utredning kommer till stånd rörande möjligheterna för och verkningarna av en övergång för de allmänna läroverkens del till ett system med ett särskilt omkostnadsanslag, från vilket samtliga expensutgifter skulle bestridas. Med ett dylikt system skulle — såsom departementschefen framhållit — de av skolöverstyrelsen anförda principiella erinringarna mot Kungl. Maj:ts nu föreliggande förslag bortfalla. I detta sammanhang får utskottet dock framhålla, att det syntes utskottet böra ifrågasättas om det kan finnas lämpligt att reglera de nu genom biblioteks- och materielkassorna bestridda utgifterna över riksstaten. Den hittillsvarande anordningen med ett visst mått av rörelsefrihet på detta område har på sätt utskottet har sig bekant nämligen medfört icke oväsentliga fördelar för läroverken. Vid den i utsikt ställda utredningen torde därför detta förhållande böra ägnas särskild uppmärksamhet.

Utskottet.

Under återopande av vad sålunda anförts hemställer utskottet,
att riksdagen må

a) medgiva, att det belopp å högst 45,000 kronor av det för budgetåret 1941/42 anvisade förslagsanslaget till Allmänna läroverken: Bidrag till ljus- och vedkassorna m. m., vilket, efter Kungl. Maj:ts beprövande, må användas såsom bidrag till nedbringande för samtliga lärjungar av avgifterna till nämnda kassor i sådana fall, då berörda avgifter kunna anses alltför tyngande, må, med iakttagande av vad departementschefen i statsrådsprotokollet över ecklesiastikärenden för den 6 februari 1942 anfört, i erforderlig mån överskridas;

b) till *Allmänna läroverken: Bidrag till ljus- och vedkassorna* för budgetåret 1942/43 under åttonde huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 570,000 kronor.

Stockholm den 10 mars 1942.

På statsutskottets vägnar:

CONRAD JONSSON.